

BİLGELİK EDEBİYATI VE EMİNE İŞINSU'NUN *BUKAĞI*'SINDA BİLGE TİPİ ARAMAK

Öz: Sanat ve edebiyatla ilgili, kaleme aldığı eserlerle Türk ekin çevresinin değerlerini içeren bir ailede yetişen Emine İşinsu, ilk gençlik çağında yazdığı şiirler ve düzyazılar ile edebî hayata giriş yapmaktadır. Olgunluk çağına geldiğinde edebiyat tarihlerinde romancı kimliğiyle öne çıkan Emine İşinsu'nun metin merkezli bir perspektifle ele alınan *Bukağı* romanında Anadolu'nun İslam dininin yaşamsal biçimlerinde görünüm kazanan parametrelerini, tarihî bir şahsiyet olan Niyazi Mısıri özelinde kaleme almaktadır. Bu çalışmada "Wisdom Literature" adı verilen Batı merkezli teorinin ve Türk edebiyatındaki bilge görünümünün nitelikleri üzerine bir okuma önerisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Eski Ahit'in (Tevrat) "Süleyman'ın Özdeyişleri", "Eyüp" ve "Vaiz" bölümlerinin öğretilerini temel alan, bireyleri isyandan ve umutsuzluktan kurtaran, gençleri eğitmeyi amaçlayan Bilgelik Edebiyatı teorisinden hareketle Emine İşinsu'nun yarattığı Niyazi Mısıri'nin niteliklerinin teorisinin öğretileri ile benzerliklerinin, ortaklıklarının, farklılıklarının ele alındığı bu çalışma, benzerliklerin ve ortaklıkların farklılıklara nazaran daha fazla olduğu sonucuna varmakta, metin merkezli bir bakışla Tevrat temelli bilgenin Türk edebiyatında, Emine İşinsu'da kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilge Tip, Emine İşinsu, Bilgelik Edebiyatı, *Bukağı*, Niyazi Mısıri.

Wisdom Literature and Seeking the Wise Type in Emine Isinsu's *Bukağı*

Abstract: Emine İşinsu, who grew up in a family deeply embedded in Turkish cultural values through her literary works, entered the literary world with the poems and essays she wrote during her early ages. In the novel *Bukağı*, which is handled with a text-centered perspective by Emine İşinsu, who became prominent with her novelist identity in literary history when she reached maturity, she writes about the parameters of Anatolia's Islamic religion that appear in its vital forms, specifically about Niyazi Misri, a historical figure. In this study, a reading suggestion was tried to be developed on the characteristics of the Western-centered theory called "Wisdom Literature" and the wise appearance in Turkish literature. Based on the theory of Wisdom Literature, which is based on the teachings of the sections of the Old Testament (Torah), "Proverbs of Solomon", "Job" and "Ecclesiastes", saving individuals from rebellion and despair and aiming to educate the youth, this study examines the similarities, commonalities and differences of the qualities of Niyazi Misri, created by Emine İşinsu, with the teachings of the theory. This study concludes that similarities and commonalities are more prevalent compared to differences. It demonstrates that the Torah-based wise type is reflected in Turkish literature, specifically in the works of Emine İşinsu.

Keywords: Wise, Emine İşinsu, Wisdom Literature, *Bukağı*, Niyazi Misri.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
56. SAYI / VOLUME
2024-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Arda KORKMAZ

Hacettepe Üni.
Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
Doktora Öğr.

ardakorkmaz@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4457-8632

Gönderim Tarihi

Received
20.07.2024

Kabul Tarihi

Accepted
17.09.2024

Atf

Citation
Korkmaz, Arda. "Bilgelik Edebiyatı ve Emine İşinsu'nun *Bukağı*'sında Bilge Tipi Aramak." *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, no. 56, 2024, ss. 125-145.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Bilgelik Edebiyatı (İng. Wisdom Literature), Kitâb-ı Mukaddes (Kutsal Kitap, Eski Ahit)'in Eyüp, Süleyman'ın Özdeyişleri (ya da Şarkısı) ve Vaiz bölümlerini içeren, kitabın bu üç bölümündeki öğretilere odaklanıp bu öğretileri temel teori hâline getiren yaklaşımdır. Kutsal Kitap, Süleyman Peygamber'i, "çağların bilge adamı" olarak tanımlamaktadır ve Süleyman Peygamber, diğer insanlar içerisindeki en bilge kişidir. Buradan hareketle Bilgelik Edebiyatı bağlamında ortaya konulan çalışmalar, Kutsal Kitap'ta yer alan "Atasözleri" ve "Süleyman'ın Özdeyişleri" bölümlerinin tamamının, "Vaiz" bölümünün ise bir kısmının Süleyman Peygamber tarafından dillendirildiğini vurgulamaktadır. Bununla beraber David Penchansky (2012), Kutsal Kitap'ın Ben Sira -Sirach ya da Ecclesiasticus olarak da bilinen- bölümünün de Bilgelik Edebiyatı bağlamında değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Frederick Moriarty'a göre (1957) Kutsal Kitap'ın ilgili bölümleri gerek Süleyman Peygamber'le ilişkileri gerek ortak tema ve üslupları bağlamında klasikleşmiş bir yöntem olarak bir arada konumlanmaktadırlar ve Bilgelik Edebiyatı çatısı altında değerlendirilmektedirler. Paul B. Coulter'a göre (2011) Bilgelik Edebiyatının temel amacı, Rabb'in yarattıklarını "doğru bir şekilde kullanmak" ve "onun gözetimi altında şimdiki zamanın tadını çıkarmaktır." Kutsal Kitap'ta yer alan kıssalardan hareketle Eyüp Peygamber'i isyan ve şaşkınlıktan kurtaran; Vaizlerin nihai umutsuzluktan kaynaklanan hayal kırıklığına uğramalarını engelleyen, Bilgelik Edebiyatı bağlamındaki öğretilerdir.

National Open University of Nigeria tarafından bir ders için kaleme alınan *Wisdom Literature* kitabında bilgeliğin "bilginin doğru uygulanması" olarak algılandığı vurgulanmaktadır. Bilgelik, yaratılış ve kurtuluşla ilişkilendirilmektedir (4). Bilgelik, uluslararası kökene ve karaktere sahiptir; benzersiz değildir. Buradan hareketle bilgeliğin folklorik bir unsur olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Kubilay Aktulum, *Kalıplaşmış Söylemler*'inde (2024), "Ortak Yer/Topos", "Kalıp-model-Klişe-Stereotip", "Anlatıda Yineleme ya da Öz-Stereotip" bölümlerinde yinelenen söylemleri ele almakta, kalıplaşmış söylem biçimlerinin tümünün bir yineleme düşüncesi içerdiğini belirtmektedir (267). Yinelenenin kalıplaşmış sözcükler ve düşünceler olabileceğini belirten Aktulum, farklı metinlerde kullanılan ortak imge, izlek ve dilsel özelliklerin "öz-yineleme" ya da "öz-stereotip" olarak nitelendiğini ortaya koymaktadır (267). Anlatıların çoğu zaman anlatisallıkları bakımından tanımlanabilir stereotipler içerdiğini belirten Aktulum, -kimi yazarlar tarafından olumsuzlansalar da- bunların metinlerde yönlendirici şemalar olarak görüldüklerini, motiflerin ve tanımlanabilir kesitlerin anlatı için gerekli, tanımlayıcı, belirleyici işlevsel unsurlar olarak ele alındıklarını vurgulamaktadır (268). Bilgelik Edebiyatı, bireylerin olumsuz durumlarla başa çıkmasını veya durumları onaylamasını sağlayan gizil bir gücü açığa çıkarmaktadır (6) Eski Yakın Doğu'da yaygın Bilgelik Edebiyatı, geleneksel hikâye anlatma teknikleriyle ilahiyat ve erdem hakkında bilgiler vermektedir (6). Bilgelik Edebiyatı krallara tavsiyede bulunmak ve gençleri eğitmek misyonunu taşımaktadır.

“Süleyman’ın Özdeyişleri”, gençlere müreffeh ve mutlu bir yaşam sürmelerini öğütlediği için iyimser; “Eyüp” ve “Vaiz”, kötülük sorunu ve kötülerin refahı gibi felsefi ve teolojik sorunlarla ilgilendiği için karamsardır (6). Bilgelik, insan düşüncesinin bir sonucudur, yaşamın tüm işlerinde bir rehber olarak temsil görmektedir (7). Doğrudan Rab tarafından bahsedilen insan güçlerini tanımlayan bilgelik öğretileri, hemen her kültürde bulunabilir. Atasözleri, bilmeceler, şarkılar bilgece sözleri içerebilir. İnsanların gelenek ve göreneklerini canlı tutmayı sağlayan bilgelik, nesilden nesle, önce sözlü daha sonra yazılı olarak aktarılır. Güncelliğini yitirmemesiyle zamansızlığa erişen Bilgelik Edebiyatı, gençlerin büyüklerinin bilgeliğini özümsemesine yardımcı olmaktadır (7).

Jason S. DeRouiche (2014) bilgeliğin birçok kültürde varlığının altını çizerek zanaatkar becerilerini, bilimsel bilgiyi, görgü kurallarını, felsefe, psikoloji, sosyolojiyi, siyaseti ve içtihadı içerdiğini vurgulamaktadır (1). Bilgelik, eski dünyadaki düzeni anlama ve koruma arayışıdır. Rabb’in dünyasındaki hakikat ve düzenle ilişkili olarak Bilgelik Edebiyatı, temsilcilerinin dünyayı nasıl yönetmesi gerektiğinin bilgisini sunmaktadır. Graeme Goldsworthy (2011) eski ve yeni her kültürün kendi bilgeliğini geliştirdiğini ve edebiyatta kaydettiğini ortaya koymaktadır (42). Bu yaklaşımda Bilgelik Edebiyatının yaşama dair bilgi edinme, edinilen kolektif bilgiyi ve belleği nesillere aktarma faaliyetinin önemi büyüktür. Bilgeliği Eski Ahit’in bir parçası olarak ele alma girişiminin ilk kez 1873 yılında Oehler ile başladığını belirten Goldsworthy, 19. yüzyıldan itibaren bilgeliğin teolojinin öznel yönü olarak dünyadaki yaşamın çeşitli yönlerine uygulandığını belirtmektedir (43). Goldsworthy, 20. yüzyıla gelindiğinde Gerhard von Rad’ın, Eski Ahit teolojilerinden Bilgelik Edebiyatını alternatif bir vahiy ve kurtuluş tarzı olarak gördüğünü belirtmektedir (44). Walther Eichroth, Goldsworthy’nin aktardığına göre teolojik bilgelik ile uğraşmış, bilgeliği genel yaratılış teolojisiyle bağlantılı görmüştür. Goldsworthy’nin değindiği bir diğer araştırmacı Ludwig Koehler, Eski Ahit’i belirsiz bulmakla birlikte önemli olan veya olabilecek fikirlerin, düşüncelerin ve kavramların bir araya getirilmesi olarak okumuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Bilgelik Edebiyatı, Goldsworthy’ye göre Theodor Vrienz’in bakış açısıyla Rab-insan-kurtuluş üçgeninde ele alınmış, Yahudilik ile Bilgelik Edebiyatının da içerisinde bulunduğu Eski Ahit farklı metinler olarak değerlendirilmiştir. Goldsworthy, 20. yüzyıl Bilgelik Edebiyatı yaklaşımlarını kronolojik olarak ele almaya devam etmektedir. Bu bağlamda değindiği isimlerden John L. McKenzie’ye göre bilgelik, diğer uluslarla paylaşılan bir deneyimdir (44). Bir diğer araştırmacı Bernhard Anderson, bilgelik teolojisini, yaratılış ve düzen teolojisinin ortaya çıkan bir yönü olarak görmektedir. Pavlus House, Goldsworthy’nin aktardığına göre Eski Ahit’in her bölümünü Rabb’in niteliklerinin belagatli sözleri olarak tanımlamaktadır. “Eyüp” bölümü Rabb’in hizmet etmeye değer olduğunu, “Süleyman’ın Özdeyişleri”nin hikmeti ortaya koyduğunu, “Vaiz”inse anlamlı yaşamayı tanımladığını belirtmektedir. Sidney Greidanus için bilgelik, Rabb’in yönetimi altında dünyada yaşayan, kurulanmış insanın teolojisidir (45).

Frederick Bruce (1951), Eski Ahit kanonunun bilgelik öğretileri olarak sınırlandırılacak üç ayrı metin içerdiğini belirtmektedir. “Eyüp”, “Süleyman’ın Özdeyişleri” ve “Vaiz”, bilgeliğin değerinin özel olarak vurgulandığı, açıklandığı bölümlerdir ve kanonun bilgelik ayağını oluşturur (5). “Doğrular neden acı çeker?”, “Kötüler neden başarılı olur?” soruları, insanların olgunluk aşamasında, deneyimlerinin gerçekleri üzerine derinlemesine düşündüklerinde insanları meşgul eder. Bilgelik Edebiyatı, “Eyüp” ve “Vaiz” ile söz konusu soruların yanıtlarını verir (6). İnsan ve dünyanın sorunlarına nihai çözümler getiren Bilgelik Edebiyatı, Rabb’in kişisel bilgeliğini tanıttığı, “Yol, gerçek ve yaşam benim.” dediği öğretileri içermektedir (Bruce 8).

Kutsal Kitap’ın “Eyüp” bölümü, doğruluktan yana ve doğruluk üzere hareket eden Eyüp Peygamber’in yaşadığı büyük vakaları ve bunlardan doğan acıları içermektedir. “Eyüp” bölümünün Kutsal Kitap’taki işlevi, amansız bir hastalığa yakalanmış; servetini ve çocuklarını yitirmiş Eyüp Peygamber özeleinde bireylerin çektikleri tüm acıları bilgelikle göğüsleyerek Rabb’e karşı gelmemeleri gerektiğini göstermektedir. Bilgelik Edebiyatının Eyüp Peygamber bölümü, Rabb’in yarattıklarına karşı adaletini göstermektedir. Rabb’in onlara iyilik yapmayı, onları kutsamayı amaçladığını göstermektedir (5) Eyüp Peygamber, zamanının insanların aksine, doğruluk ve iyilik üzere bir insan olarak başına gelen bu musibetleri hak etmediğini düşünmekte, büyük bir bağlılıkla inandığı Rabb’in böylesi musibetlere nasıl izin verdiğini sorgulamaktadır. Rabb’e iman boyutunda bir sarsılma yaşamamakla beraber Eyüp Peygamber, Rabb’e meydan okuyan bir davranış pratiği geliştirmektedir. Bununla birlikte Rab, Eyüp Peygamber’in sorgulamalarına yanıt vermemekle birlikte Eyüp Peygamber’in imanını sağlam bir şekilde devam ettirmesinden dolayı onu madden ve manen eskisinden daha donanımlı bir hâle getirmektedir. Kıssanın sonunda Eyüp Peygamber, isyankâr sorgulamaları sebebiyle tövbe etmekte, Eyüp Peygamber’in arkadaşları ise Rabb’in büyüklüğünü, yüceliğini, bilgeliğini idrak edemedikleri ve Eyüp Peygamber gibi sarsılmaz bir iman geliştiremedikleri için azarlanmaktadır.

Eyüp Peygamber’in geçirdiği ilk sınav, Rab ile şeytan arasında geçen bir diyalogun devamında gerçekleşmektedir. Rab, şeytana, Eyüp Peygamber’in kusursuz ve doğru bir adam olduğunu, Rabb’den korkup kötülüklerden kaçındığını belirtmektedir (1:8).¹ Şeytana göre bunun tek sebebi, maddi varlıklardan kaynaklanmaktadır. Şeytana göre Rab, Eyüp Peygamber’in ev halkını, sahip olduğu her şeyi korumasaydı, her varlığı bereketlendirmeseydi, sürülerini bütün ülkeye yaymasaydı o, böylesi bir sarsılmaz iman inşa edemeyecektir. Şeytan, Rabb’in Eyüp’ün sahip olduğu her şeyi yok edeceği denklemde Eyüp’ün küfür ehlinden olacağı kanaatindedir (1:9-11). Eyüp’ün çocuklarına, ağabeyine, eşeklerine, koyunlarına, öküzlerine, develerine mal olan geçirdiği ilk sınavın sonunda söylediği “Bu dünyaya çıplak geldim, çıplak

¹ İlgili sayılar, Kutsal Kitap’ta Bilgelik Edebiyatı öğretilerinin bulunduğu yeri işaret etmektedir ve metnin tamamında bu şekilde gösterilecektir.

gideceğim. RAB² verdi, RAB aldı. RAB'bin adına övgüler olsun.” (1:21) sözleri, Bilgelik edebiyatının ilk aşamasını ortaya koymaktadır. Bireylerin sahip olduğu her şeyin kaynağı ve koruyucusu Rabb'dir. Bilgelik, bireyin bu bilinç üzerine bir yaşam inşa etmesinde, maddi varlıklara düşkünlük göstermemesindedir.

Eyüp Peygamber'in geçirdiği ikinci sınav, bu kez kendi camı ve sağlığı üzerinden şekillenmektedir. Şeytana göre insan, camı için her şeyi vermektedir. Buradan hareketle Rab, Eyüp Peygamber'in etine ve kemiğine dokunduğunda o, küfür ehlinde olacaktır (2:4). Rab, bunun üzerine Eyüp Peygamber'de çıbanlar çıkarmakta, onu bir başka sınava tabi tutmaktadır (2:7). Eyüp Peygamber'in vücudunda baş gösteren çıbanlardan hareketle eşinin sorduğu “Hâlâ doğruluğunu sürdüreceksin?” sorusuna onun verdiği yanıt, bir diğer bilgelik seviyesini ortaya koymaktadır: Rabb'den gelen iyiliğin kabul edildiği gibi, Rabb'den gelen kötülükleri de kabul etmek (2:10). Eyüp Peygamber, kıssanın devamında, yaşadıklarına binaen ilk isyanı “Doğduğum güne lanet olsun.” (3:1) söyleminde etmekte, bu noktadan itibaren Eyüp Peygamber'in arkadaşları da onun sorgulamalarına eşlik etmektedir. Eyüp Peygamber'in arkadaşlarından Temanlı Elifaz, onun içerisinde bulunduğu buhrandan hareketle bir diğer bilgelik yaklaşımı ortaya koymaktadır: Aptalı üzüntü öldürür, budalayı kıskançlık bitirir (5:2). Bundan dolayı insan, onu altı kez düşse de yedinci kez kurtaracak, kıtlıkta ölümden, savaşta kılıçtan çekip alacak, yabancı hayvanlardan esirgeyecek, yurdundan mahrum etmeyecek Rabb'e güvenini ve imanını yitirmemelidir (5:20-25). Acı ve sıkıntı, bireyleri yıldırmmalıdır (15:24). Temanlı Elifaz, Eyüp Peygamber'in teskin edilmesi sürecinde bilgelik nitelikleri ortaya koymaya devam etmekte ve bu noktada onu beslemektedir. Elifaz'a göre bilge, boş sözlerle tartışmamakta ve yararsız yere söylev vermemektedir (15:3).

“Eyüp” kıssası, içerisinde “Bilgelik Üzerine” başlıklı bir bölüm de içermektedir. Buradan hareketle bilgelik, bireyin değerini bilmediği bir olgudur (28:13). Bilgelik, bedeli saf altınla ödenemeyecek, değeri gümüşle kıyaslanamayacak büyüklüktedir (28:15). Değeri mücevherden büyük olan bilgelik, saf altın kaplara değişilemeyecek, yanında mercanla billurun sözü edilemeyecek bir niteliktedir (28:17-18). Bilgelik, gökte uçan kuşlardan bile saklı, bütün canlıların gözünden uzak, yolunun Rab tarafından anlaşılabilceği ve yerini yalnız Rabb'in bilebileceği bir mefhum olarak tanımlanmaktadır (28:23). Bilgeliğin yolunu ve yerini bilen yegâne varlık Rab, bölümün sonunda bilgeliğin ne olduğuna açıklık getirmektedir: “İnsana ‘İşte Rab korkusu, bilgelik budur’ dedi. ‘Kötülüğten kaçınmak akıllılıktır.’” (28:28) Görüldüğü üzere bilgelik, Rab korkusuyla başlamakta ve kötülüğten kaçınmak ile eş zeminde değerlendirilmektedir.

² Metnin tamamında Kutsal Kitap'ta yer alan bu tür vurgulamalara sadık kalınmıştır.

Bilge tip Eyüp Peygamber, bünyesinde barındırdığı nitelikler ile Bilgelik Edebiyatının teorik yansımalarını ortaya koymaktadır. Söz gelimi, yoksullara babalık edip garibin davasını üstlenen Eyüp Peygamber (29:16), bilgeliğin bir pratiğini ortaya koymaktadır. Yardıma muhtaç, yoksulluk içerisindeki bireyleri gözetmek ve desteği olmayan öksüzü muhafaza etmek, dul kadınların yüreğine sevinç tohumları ekmek, ölmekte olan bireylerden hayır duası almak, doğruluğu giysi bilip adaleti sarık ve kaftanı hâline getirmek, haksızın önünde durmak (29:12-17), yolculara hancı olmak, bu bağlamda kapılarını yolculara açmak (31:32), bilge tip Eyüp Peygamber'in özelliklerindedir. Bunlara ek olarak şehvetle bir kıza bakmak, Eyüp'ün kaçındığı ve gözleriyle bu bağlamda bir antlaşma yaptığı bir diğer bilgelik izleğidir (31:1). Evliyken başka bir kadına gönlünü kaptırmak, komşunun kapısında pusuya yatmak (31:9), kendisiyle ters düştüğünde hizmetli ve kölelerinin hakkını yememek (31:1), Eyüp Peygamber başta olmak üzere bilge tipten beklenmeyen davranışlardır. Maddiyata kıymet verip tüm umudunu altına bağlamak, maddiyatın kaynağını kendisi görüp servetim ve malım çok diyerek sevinmek, düşmanın yıkımıyla mutluluk ve güç devşirmek (31:24-29), bilge tipten beklenmeyen özelliklerdir.

Kutsal Kitap'ın "Vaiz" bilgeliği, bireyin yaşamının kısıtlılığına ve kısa yaşamın barındırdığı çelişiklere odaklanmaktadır. Kısa yaşam bireylere, sebebi bilinmez haksızlıklar, umutsuzluklar tattırmaktadır. Vaiz bilgeliği, yaşamın hengamesinin boşluğu ve gereksizliğini bir vaizin ağzından aktarmaktadır. Bunun yanı sıra Vaiz, -yaşamın barındırdığı çelişiklere benzer biçimde- bireylere çok çalışmayı ve Rabb'in bahsettikleriyle mutlu olmanın yollarını aramayı öğütlemektedir. Bu noktada, "Yeruşalim'de krallık yapan Davut oğlu Vaiz" in bilgeliği, Rabb'in insanlara uğraşınlar diye verdiği çetin bir zahmet olarak tanımlaması (1:15), Vaiz tarafından bilgeliğin de hayatın boş ve gereksiz meşgalelerinden biri görülmesi Eyüp Peygamber bilgeliğinden farklı bir bilgelik perspektifi ortaya koymaktadır. Dünya üzerinde yapılan her işi gördüğünü iddia eden Vaiz, bilgeliğin de eklemeli olduğu bu pratiklerin rüzgârı kovalamak olduğu söylemini ortaya koymaktadır (1:14). Vaizin bilgelik hakkında ileri sürdüğü bu fikirler, bir alt-metne dayanmaktadır. Vaiz, bilgelikten ziyade, bilgeliğin doğuracağı sorumluluklardan kaçınmak ister bir görüntü çizmektedir çünkü bilgelik ve bilgi arttıkça acı da artmaktadır (1:18). Vaizin bilgelik noktasındaki diyalektik yaklaşımı, zevklerin anlamsızlığı üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda Vaiz, gülmeyi delilik, zevki ise "neye yarar" diyerek tasfiye etmektedir (2:2).

Bigeliğin doğuracağı acılara, bilgeliğin bireyin üzerinde yarattığı ağır sorumluluk yüküne karşın Vaiz, bilgeliği, akılsızlıktan üstün tutmaktadır (2:13). Bilgeliği ışık ve karanlık karşıtlığı üzerinden aktaran Vaiz, ışığın karanlıktan üstün olması gibi bilgeliği de akılsızlıktan üstün görmektedir ve bu bağlamda akılsızın karanlıkta yürüdüğünü, bilgeninse nereye yürüdüğünü bilerek aydınlık bir yolda olduğunu ortaya koymaktadır (2:14). Bilgeliğin -her türlü anlamsızlığına karşın-gerekliliğine işaret eden Vaiz, buradan hareketle

bir dizi bilgelik öğretisi sunmaktadır. Bunlardan ilki, herhangi bir dileğin gerçekleşmesi noktasında adak adamamak, adayıp da yerine getirmemekten yeğdir ve adak, çok geçmeden yerine getirilmelidir (5:4-5). Vaizin değindiği bilgelik öğretilerinden bir diğeri de zenginlik ve zenginliğin anlamsızlığıdır. Vaize göre zenginliği seven birey, var olan malıyla yetinmez ve paraya doymaz (5:10). Vaiz, bilge tip için gözün gördüğünün gönlün çektiğinden daha iyi olduğunu belirterek bilgenin kaybettikleriyle ya da elinde bulunmayanlarla ilgilenmemesi gerektiğinin altını çizmektedir (6:9). Vaizin bilge tip için gerekli gördüğü niteliklerden bir diğeri, az ve öz konuşmaktır çünkü söz çoğaldıkça anlam azalmaktadır (6:11). Vaiz, bilgelik öğretileri bağlamında yas evine gitmenin bilge bir tip için şölen evine gitmekten daha tercih edebilir olduğu kanaatinde. Burada, Vaizin daha önce değindiği zevklerin anlamsızlığı izlediği bir kez daha kendini gösterirken manevi desteğe muhtaç bireylerin yanında bulunmanın gerekliliği bilgelik için ön plana çıkarılmaktadır (7:2). Vaize göre bilgenin azarını işitmek, akılsızın türküsünü dinlemekten yeğdir çünkü akılsızın gülmesi, çalıların çitirtısı gibi boş ve geçicidir (7:5-6). Bilge tip; haksız kazanç karşısında deliren ve rüşvetin ahlakını bozduğu, kibir kuyusuna düşmeyen ve sabrı kendine yoldaş edinen, akılsızlara yaraşır bir duygu durumu olan öfkeden kendini fariğ kılan, geçmiş günlerin güzelliğini sorgulamayıp şimdiki zaman ile ilgilenen, paraya karşı bilgeliği tercih eden ve bilgeliği paradan daha iyi bir siper olarak gören, topluluğun ne dediğine aldırmayan ve kendini topluluğa göre şekillendirmeyen, bilgelikle yüzü aydınlanan ve sert görünümünü yumuşak bir görünüme eviren kişidir (7:7-29).

Vaiz, bilge tip özelinde egemen güçlere itaati de öğütlemektedir. Bilge tipin kralın buyruğuna uyması, bunun Rab önünde içilen bir anttan kaynaklandığını, itaat ve ant temelinde kötülükten uzak durması gerektiğini vurgulamaktadır (8: 2-3). Bununla birlikte eğer bilge, tahakküm sahiplerindenense adaleti yerine getirmekte gecikmemelidir çünkü suçlular, çabuk yargılanmadıklarında kötülük etmek için cesaret bulacaklardır (8:11). Bilgenin yüreği hep iyiliğe meyilliyken akılsızın akli hep kötüye meyillidir (10:2). Bilge, kötü emeller odağında tuzak kurmaktan da kendini fariğ kılması gereken tiptir çünkü çukur kazan, o çukura kendi düşecektir (10:8). Bilge, ağzından çıkan söylemlerin benimsendiği kişidir (10:12). Buradan hareketle bilgenin sözü dinlenen bir önder olabilmesi ve tahakkümünü kurabilmesi için tembellik ve miskinlikten arınmış bir yaşam biçimi benimsemelidir (10:18).

Bilgelik Edebiyatının zincirinin son halkası, “Süleyman’ın Özdeyişleri”ni içermektedir. Süleyman’ın özdeyişlerinin bilgelik yolu öğretisi, taksonomik olarak Rabb’e güven ile başlamaktadır ve Rab korkusu, bilgeliğin temelidir: “Rab’be güven bütün yüreğinle, kendi aklına bel bağlama. Yaptığın her işte RAB’ini an, O senin yolunu düze çıkarır.” (3:5-6) Rabb’ine güvenen bilge tip, kendi aklının yanında, öğütlere ve sağgörlere de açık olmak durumundadır; buyrukları kabul eden bir izlenim vermektedir: “Oğlum, sağlam öğüde, sağgörüye tutun. Sakın gözünü ayırma onlardan.” (3:21) Bilge tip,

komşuluk ilişkileri bağlamında sağlamlık gösteren bir profil çizmelidir: “Elinde varken komşuna, ‘Bugün git, yarın gel. O zaman veririm.’ deme. Sana güvenerek yanında yaşayan komşuna kötülük taslama.” (3:28-29) Bilge tipten beklenen niteliklerden bir diğeri, zorba bireylere ve yaklaşımlara öykünmemesidir: “Zorba kişiye imrenme, Onun yollarından hiçbirini seçme.” (3:31) Rab, alçakgönüllülere iltifat edip alaycılarla alay ettiğinden bilge tip, alçakgönüllü olmalıdır (3:34). Bir doğruluk-yalan dikotomisi ortaya koyan “Süleyman’ın Özdeyişleri”, bilge tipin doğruluk istikametinde bulunmasını öğütlemektedir: “Yalan çıkmasın ağzından, uzak tut dudaklarını sapık sözlerden.” (4:24) Bilge tipten beklenen, zina eden kadından uzak durmasıdır: “Öyle kadınlardan uzak dur, yaklaşma evinin kapısına.” (5:8). Bu öğretiyi dinlemeyen bilge tip, onurunu kaybedecek ve geleceğini, bir gaddara teslim edecektir. Bununla birlikte başka birinin eşiyle birlikte olmak, yine bilge tipten beklenmeyen niteliklerden biri olarak görünmektedir (6:24). Tembel bireylerin karşısında karıncaları konumlandıran “Süleyman’ın Özdeyişleri”, bilge tipin tembellerden değil, karıncalardan olması gerekliliğini vurgulamaktadır: “Ey tembel kişi, git, karıncalara bak, onların yaşamından bilgelik öğren.” (6:6).

Bilge tip, donanımlı ve entelektüel seviyede olması gereken tiptir. Gümüş yerine terbiyeyi, saf altın yerine bilgiyi koyan birey, bilgeliğin niteliklerini barındırmaktadır (8:10). Bilge tip, donanımlarının yanında doğruluk ve adaleti de gözetmesi gereken, kibir, küstahlık, sapık ağız gibi nitelikleri bilincinden ve bünyesinden tasfiye etmesi gereken bireydir (8:13-20). Çok konuşmak pratiği, devamında yalan konuşmayı da doğurma potansiyeli olan bir davranış biçimidir. Buradan hareketle “Süleyman’ın Özdeyişleri”, çok konuşmayı tasfiye eden bir öğreti sunmaktadır: “Çok konuşanın günahı eksik olmaz, sağduyulu kişiye dilini tutar.” (10:19) Dedikodu da bilge tipin tasfiye etmesi gereken pratiklerden biridir: “Dedikoducu sır saklayamaz, oysa güvenilir insan sırdaş olur.” (11:13) Bilge tip söyleyeceklerini, belirli süzgeçlerden geçirip söylemesi beklenen bir hüviyettir (12:18). Tatlı dil ile söylenen söz, yürekleri yapıcı, gazabı yatıştırıcıdır. Yaralayıcı söz ise öfkeyi harlamaktadır (15:1). Bilgenin vereceği yanıtlar, karşısındakini dinleyerek şekillenmelidir. Dinlemeden verilen yanıtlar, ahmaklıktır ve bireyler için utanç kaynağıdır (18:13). Bilge tipten beklenen, epizodik bir görünüm çizmesindenense meşverete önem veren bir izlenim vermesidir: “Yol göstereni olmayan ulus düşer, danışmanı bol olan zafere gider.” (11:14) Tanınmayan bireylere kefalette bulunmak, bilge tipten beklenmeyen niteliklerden bir diğeridir (11:15). Cömertlik, eli açıklık bilge tip için takdis edilen değerlerken stokçuluk, bencillik vb. asetler, tasfiye edilmesi gereken değerlerdir: “Cömert olan bolluğa erecek, başkasına su verene su verilecek. Halk, buğday istifleyeni lanetler ama buğday satanı kutsar.” (11:25-26) Bilge tip, kararsızlık yaşamayan, geleceğe yönelik projeksiyon çizebilen, planlı ve programlı bir seyir içerisinde bulunan tiptir: “İhtiyatlı kişinin bilgeliği, ne yapacağını bilmektir.” (14:8) Çabuk öfkelenmemek, öfkelenildiğinde bunu hemen belli etmemek, kendine hâkim olabilmek, bilge

tipten beklenen niteliklerin bir diğeridir: “Çabuk öfkelenen ahmakça davranır.” (14:17) Acelecilik, bireyleri yanılığa düşüren bir olgu olarak tanımlanmaktadır ve buradan hareketle bilge tip, sabırlı olmalıdır (19:2). Alkollü içecekler, bireyleri alaycı ve gürültücü bir hâle getirmektedir ve bu bağlamda onların tesiriyle “yoldan sapan bilge değildir.” (20:1) Az uyumak, bilgeyi bilge yapan niteliklerden bir diğeridir: “Uykuyu seversen yoksullaşırsın, uyanık durursan ekmeğin bol olur.” (20:13) İntikam ve kin duygusundan uzaklık, bilge tipten beklenen özelliklerdir ve bilge tip, diğerleriyle olan meselelerini Rabb’e bırakılmalıdır: “Bu kötülüğü sana ödeteceğim deme, Rab’i bekle, O seni kurtarır.” (20:22) Ayrıca bilge tipten düşmanı susadığında ona su vermesi, acıklığında karnını doyurması beklenir. (25:21).

Gerçekleşmesi zor niyetler üzerine adak adamak, bilge tip için uygun görülmezen pratiklerdendir (20:25). Tutumlu olmak, maddi varlıklarını har vurup harman savurmamak, bilge tipten beklenen özelliklerdir (21:20). Bununla birlikte bilge tip, zenginlik arayışında olmamalıdır çünkü servet, geçici ve muğlaktır (23:7). Akılsıza öğüt vermek, akılsızın bilge tipin öğütlerini küçümseyecek olmasından dolayı bilge tip için gereksiz bir davranış pratiğidir (23:9). Bilge tipten beklenen, yönetici sınıfa saygı göstermesi, yönetici sınıfa baş kaldıranlara rağbet etmemesidir (24:30). Ziyaret edilen hanelerin ziyaret zamanları arasında pay bırakılması, hane sahiplerinin bezdirilmemesi, bilge tipten beklenmektedir (25:17). Bilge tip, öz eleştiri yapabilen, durumunu sorgulayabilen kişidir. Sorgulamaya girmeyen bireyler, sursuz ve yıkılmış bir kente benzetilmektedir (25:28). Tabi olduklarına hizmet, bilge tip için onurlandırılacak bir eylemdir (27:18). Bilge tipin ebeveynlerine karşı itaatkarlığı, “Süleyman’ın Özdeyişleri” tarafından öğütlenen olgulardan bir diğeridir: “Babasıyla alay edenin, annesinin sözünü hor görenin gözünü vadideki kargalar oycak, O akbabalara yem olacak.” (30:17) Bilge, hakkını savunmak için ağzını açamayanların da sesidir (31:8-9).

Türk Kültür ve Edebiyatında Bilgelik Anlatıları:

Türk edebiyat tarihine bakıldığında bilgelik öğretileriyle bilinen en eski sözlü ve yazılı metinlerde karşılaşmak mümkündür. Sözlü kültüre dair birikimlerden ilk kez haberdar olunan *Divan-ı Lügati’t-Türk* başta olmak üzere, geçiş dönemi eserleri adı verilen metinler, Bilgelik Edebiyatı öğretileriyle koşt anlatıları içermektedir. Türk Halk edebiyatı dairesi içerisinde bulunan, bilgelik öğretileri sunan nefes, ilahi, nutuk, nasihatname, fütüvvetname, faziletname, menakıbnâme vb. türler, sözlü kültür ürünlerinin birer yansıması olarak Türk edebiyatında yer etmektedirler. Halk şiir dairesine geçilmeden evvel, İslamiyet’in kabulü ile birlikte oluşmaya başlayan yeni nizamın didaktik boyutta öğretiminin kanallarından biri, dil ve edebiyat ürünleri olmuştur. Söz gelimi, Ahmet Yesevi’nin kaleme almış olduğu *Divan-ı Hikmet*, yeni bir dinin kabulü ile birlikte oluşan zeminde İslamiyet’i, İslamiyet’in esaslarını, kendisine intisap edenler için ise Yeseviyye yolunun esaslarını ortaya koyan bir metin olarak dikkati çekmektedir. Sanat endişesinden uzak, sade bir dilin

kullanıldığı ve didaktik bir retoriğin geliştirildiği bu metin, dini-tasavvufi yönüyle birlikte millî bir zemine de oturmaktadır.³ Devamında, Yusuf Has Hacıb'ın kaleme almış olduğu *Kutadgu Bilig*, dünya hayatı ve ahiret hayatında huzura ermenin yolu ve yöntemini ortaya koyan, bireylere mutlu olmanın yollarını öğreten bir metindir. İdeal bir düzenin yaratılması için bireylerin taşınması gereken nitelikleri ve takip edilmesi gereken esasları belirleyen, ontolojik ve epistemolojik refahın kaynağını belirleyen bu metin; bireyler ve toplumlar arasındaki bağı ortaya koyan bir siyasetname örneğidir, denebilir. Didaktik temelde ilerleyen ve bu bağlamda sade bir dil ve retorikle kaleme alınan, toplumsal ve teolojik öğretileri içeren ve bu bağlamda ayetler ve hadisleri altmetin olarak ele alan *Atebetü'l-Hakayık*, Türk medeniyet dairesinin bir diğer bilgelik öğretisini sunmaktadır. Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı metin; temelde epistemolojinin yararlarını, güzel huyluluğu, cimriliğin karşısına eli açıklığı, büyüklemenin karşısına alçakgönüllülüğü, zenginlik ve dünya malına önem verilmesine karşılık gözü tokluğu, tatlı dilliliği öğütleyen bir öğretiler kitabı olarak dikkati çekmektedir. Zeki Velidi Togan tarafından bir Türk bilgesi olarak nitelenen, bilgin, güçlü bir halk ozanı olarak görülen Dede Korkut ve hikâyeleri⁴, Türk ahlak ve töresinin, inancının, kahramanlığının anlatıldığı, Türk kültür ve edebiyatının bilgelik anlatılarından bir diğeridir.

İdeal bir toplum düzeni inşa etmek ve İslamiyet sonrasında oluşan toplum düzeninde, ahlak anlayışının teorilerinin pratik bir zeminde inşasını hedefleyen didaktik metinler, belirli fraksiyonlara ayrılabilir. Söz gelimi, Türk halk şiiri içerisinde değerlendirilen nasihatnameler ya da pendnameler⁵, Ahmet Yesevi'nin Yeseviyye yolunu içeren öğretileriyle benzer şekilde Ahi loncalarının esasları ve adaları, mesleki nitelikleri üzerinde şekillenen fütüvvetnameler,⁶ temelinde Hz. Peygamber ile ilgili olup Hz. Peygamber'in sahabelerinin faziletlerini anlatan menâkıbnameler,⁷ genel olarak meliklerin ve emirlerin hayatlarını, katıldıkları savaşları konu eden Siretü'n Nebiler -içerdiği konular özelinde, Divan şiiri dairesinde değerlendirilen mevlitlerin öncülüğünü üstlenmiştir- ortaya koyduğu öğretiler ile Türk şiir geleneğinin didaktik yönünü beslemektedir ve bu gayenin örneklerindedir.

Halk şiiri geleneği ile eş zamanlı ilerleyen, yapı ve dil bakımından Halk şiirinden ayrılan Divan geleneğine bakıldığında Halk kültürü ile benzer bilgelik öğretilerini görebilmek mümkündür. Söz gelimi nasihatnameler (pendnameler) ve fütüvvetnameler, iki geleneğin de beslediği, ortak değerlerdir.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Alfa Yayınları, 2014.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Boğaziçi Yayınları, 2014.; Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalcı, 2007.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Alfa Yayınları, 2016.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.13, 1996, ss. 264-265.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü, Orhan F. *Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnameleri*. 1951. İstanbul Ü, Doktora Tezi.

Bununla birlikte Divan geleneği, bu türlere ek olarak bilgelik bağlamında yeni açılımlar geliştirmekte, yeni kaynaklar yaratmaktadır. Bu açılımın ilk örneklerinden mevlidler,⁸ sözlük anlamı “güzel vasıflar” olan ve temelde, Hz. Peygamber’in fiziksel özelliklerine yönelik betimlemeler ve övgüler içeren hilyeler⁹, “Tutum, davranış pratiği” anlamlarına gelen, Hz. Peygamber’i esas alarak Müslümanlarla gayrimüslimlerin ilişkilerini, aralarındaki politikayı, hukuki sistemleri derleyen, düzenleyen, hükme bağlayan siyerler¹⁰, “Kâinatı aydınlatan güneş” sıfatıyla peygambere isnat edilen ve kelime anlamı olarak “yüz yapraklı gül”ü karşılayan Gül-i sad-berkler¹¹ ve Kırk hadisler, Hz. Peygamber’in yolundan giden ümmetin dinî yaşayışına yön vermek amacıyla ortaya çıkan, sünnet temelinde ilerleyen metinlerdir. Söz konusu türlerin yazılmasındaki temel amaç, bireyleri ahlak ve nefis terbiyesi özelinde eğitmektir.

Yenileşme Dönemi Türk edebiyatına bakıldığında Tanzimat aydınları, yönünü Batı’ya çevirmiş olan devletin sosyal ve siyasal hamlelerini edebiyat kanalıyla topluma tanıtmayı görev edinmiş, Batılı kültür ve yaşayış pratiklerini bireylere aşılama çalışmıştır. Tanzimat Dönemi’nde başlayan didaktik eğilim varlığını Cumhuriyet Dönemi’ne kadar sürdürmüş, ideolojik, toplumsal ve sosyal alanlardan hiçbir zaman ayrılamayan Türk edebiyatı, yazar ve şairleriyle kitlelerine öğretici ve yön verici mesajlar vermeyi sürdürmüştür. Tanzimat Dönemi romanlarına bakıldığında Allah’a sığınma, dua ve beddua, Allah’tan korkma, Allah’ın her şeye kadir olması, ihtiyaç sahiplerine ve çıkmazda olanlara yardım etmesi, Allah’a tabiattaki yansımalarından yola çıkarak hayran olma, kötülüklerin bu dünyada bile cezasız kalmayacağı inancı, hemen her romanda görünen bir izlek olarak dikkati çekmektedir (Timur 2097). Bununla birlikte, Kemal Timur, Tanzimat romanlarında Hristiyanlığa bolca yer verilmesine karşın Yahudilik temelinde şekillenen metnin yok denecek kadar az olduğu, bu minvalde Ahmed Midhat Efendi’nin *Acayib-i Alem* ve *Taaffüf* romanlarının değerlendirilebileceği kanaatindedir. Bu romanlar, Benî İsrail ve Hz. Musa’nın putperestlerle mücadelelerini konu edinmektedir (Timur 2114).

Edebiyat-ı Cedide Dönemi’ne gelindiğindeyse Batılı kültür ve yaşayışın, Batı medeniyetinin tanıtılmasının en yoğun seyrettiği döneme girilmektedir. Kadere insan görüşünden sıyrılıp akılcı ve gerçekçi insan tiplerinin yaratıldığı, din dışı ve laik bir dünya görüşünün ortaya konulduğu, emperyalist

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Pekolcay, Necla. *Türkçe Mevlid Metinleri*. 1950. İstanbul Ü, Doktora tezi; Banarlı, Nihad Sami. “Büyük Nazîreler Mevlid ve Mevlid’de Millî Çizgiler.” *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, 1962.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Uzun, Mustafa İsmet. “Hilye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18, 1998, ss. 44-47.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Fayda, Mustafa. “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları”, *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 1985, İzmir, ss. 357-366.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Derdiyok, İ. Çetin. “Gül-i Sad Berk.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.14, 1997, ss. 225-226.

Batı ile medeni Batı arasındaki ayrımın yapılmaya çalışıldığı bu dönem,¹² başta roman olmak üzere edebiyatın topluma yol göstericiliği yaptığı bir başka dönemdir. Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim* ile *Tarih-i Kadim'e Zeyl* eserleriyle *Şermin*, *Haluk'un Defteri*, *Haluk'un Amentüsü* başta olmak üzere yarattığı yeni kimlikler, bu bağlamda dikkat çekicidir.

II. Meşrutiyet'ten başlayıp 1938'e kadar gelen süreç, yeni bir ulus ve yeni bir birey yaratımının Türkçü ve millî yanını oluşturmaktadır. Trablus-garp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının kümülatif sonucu olarak Millî Mücadele, Türk edebiyatında yoğun bir şekilde işlenmekte, yazar ve şairler, sürecin sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin fikrî temelini ortaya koymaktadır. Ömer Seyfettin'in dili edebiyata, edebiyatı hayata bağlayan dünya görüşü, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Akif Ersoy, Ali Canib Yöntem'in dil, kavmiyet üzerine görüşleri, sosyal, millî birey inşaları, bu dönemin didaktik yönünü ortaya koymaktadır. Mehmet Akif Ersoy'un yarattığı Asım, burada dikkat çekici bir örnektir. Bilgelik Edebiyatı teorisinin temelini oluşturan Kutsal Kitap göz önüne alındığında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun mensur şiirleri, bu bağlamda dikkati çekmektedir. Yaşamının menfi, bedbin bir safhasında kaleme aldığı metinleriyle Schopenhauer, Maupassant gibi yazarların ve filozofların etkisindeki Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kitab-ı Mukaddes* temelli, Greko-Latin bir şiir evreni oluşturmuş, lirik bir mistisizmin kapılarını aralamıştır. "Bir Huysuzun Defteri"nde Hz. İsa'nın gelişiyile Paganizmin yok olmaya yüz tutuşunu anlatan Karaosmanoğlu, "Yıldızların Bikesliği"nde Maupassant etkisiyle insanlar arasında hiçbir yakınlık olmadığını ve olamayacağını anlatmaktadır. "Badıbanım Bir Mendil Oldu" ve "Eylül"deyse insanların hatıralarda ve aşklarda unutulmaya yüz tutulduklarını düşünmektedir. "Erenlerin Bağından", Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında kaybedilen savaşların yarattığı ruh durumunun tezahürü bir metindir.

İsmail Çetişli'nin Türk edebiyatındaki Hz. Peygamber anlatılarının kümülatif bir ürünü olan *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)* çalışması, Yeni Türk edebiyatı dairesi içerisinde değerlendirilebilecek Hz. Peygamber temelli bilgelik anlatıları bağlamında kıymetlidir. Çetişli'nin derlediği bilgelik öğretisi anlatıcılarını Encümen-i Şuara şairlerinden Namık Kemal'e; Abdülhak Hamit Tarhan'dan Mehmet Akif Ersoy'a; Yahya Kemal'den Faruk Nafiz Çamlıbel'e kadar geniş bir çerçevede sıralayabilmek mümkündür. Bu şairlerden Abdurrahim Karakoç, Hilmi Yavuz, Ebubekir Eroğlu ve İsmet Özel, naat şairliği ile ön plana çıkmaktadırlar (Çetişli 279-362). Türk şiirinde ortaya çıkan bilgelik öğretileri; beşerlik, zekilik, akıllılık, güvenilirlik, çile çekmek, mütevazılık, merhametlilik, günahattan uzaklık, güzel ahlak, nefis terbiyesi, kulluk bilinci, vahdet tebliğciliği, aydımlatıcılık, çobanlık ve ticaret yoluyla topluma hizmet etmek, sorumluluk bilinci evlenmektir. (Çetişli 375-465).

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Kavcar, Cahit. *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985.

Cumhuriyet Dönemi Türk romanında bakıldığında Fatma Şimşek, 1923-1929 arası Türk romanını ele aldığı uluslaşma temelindeki yüksek lisans tezinde, 45 romanı incelemiş, romanların pozitivist bir dünya görüşünün inşasında sekülerleşmenin altını çizdiğini vurgulamıştır. Ayşe Demir, 1930-1934 arası Türk romanını ele aldığı uluslaşma temelindeki yüksek lisans tezinde toplam 38 romanı incelemiş, romanlardan beşinde imanın şartlarından bahsedildiğini tespit etmiştir (126). Gülbahar Öztinar, 1935-1942 arası Türk romanını ele aldığı uluslaşma temelindeki yüksek lisans tezinde 39 romanı incelemiş, İslami görüşlerin pozitivist bir zeminde ilerlediği dönem romanlarının yalnızca ikisinde tasavvufi bir olumlama olduğunu belirtmiştir (89). Bununla birlikte Cumhuriyet Dönemi Türk roman ve öyküsü, İslami öğeler, tarihî şahsiyetler üzerinden kimi bilgelik öğretileri ortaya koymaktadır. Söz gelimi Safiye Erol; *Ülker Fırtınası*, *Kadıköyü'nün Romanı*, *Ciğerdelen*, *Dineyri Papazı* gibi metinlerinde bedensel hazza son vermek, kadere iman, Allah'a teslimiyet, kesret ve vahdet, hamdım, piştim, yandım felsefesi, ölmeden önce ölmek, halka hizmet, Hakk'a hizmet felsefesi, olgunlaşma başta olmak üzere bilgelik öğretilerini konu edinmektedir. Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Bu Atlı Geçide Gider*'le Somuncu Baba'yı metninin ana karakteri hâline getirirken *Üçler Yediler Kırklar*'la bilgelik öğretilerini ele almaktadır. Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Dünki Türkiye* serisinde Akşemseddin ve Hacı Bayram Veli'yi, müstakil bir eser olarak ise Yunus Emre'yi *Benim Adım Yunus Emre* metnlerinde anlatmaktadır. Çalışmanın ana eksenini oluşturan yazar Emine Işınsu, *Bukağı* dışında ele aldığı metinler *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, *Hacı Bektaş*, *Hacı Bayram* metinleriyle İslami-tarihî şahsiyetler Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli'yi ele alan romanlar kaleme almaktadır. İslami bilgelik öğretilerinin yanı sıra Türk edebiyatı Yunan temelli bilgelik öğretilerini de içermektedir. Söz gelimi Bilge Karasu, *Ada* öyküsünde Stoacı felsefeyi temel olarak Stoik bir bilge inşa etmektedir.

Bukağı'nın Bilgesi: Niyazi Mısırî: Edebiyat hayatına şiirle başlayan ve ilk dönem şiir ile romanlarında annesi Halide Nusret Zorlutuna'nın etkisinde bulunan Emine Işınsu, kendini Türk milliyetçiliği zemininde konumlayan (Akbaş 43), iç ve dış Türkleri konu edinen bir yazardır. Türk milliyetçiliği perspektifiyle roman yazarlığını sürdüren Emine Işınsu için 1990'ların sonu, bir kırılma teşkil etmektedir. Romanlarının yazımı öncesinde abdestini alacak, dua edecek, roman yazımına Besmeleyle başlayacak (Kökdemir 383) bir İslami duyusu benimseyen Işınsu, 1997'de yazdığı *Nisan Yağmuru* ve 1998'de yazdığı *Havva* romanlarıyla bu duyusu romanlarında somut bir hâle getirmeye başlamıştır. Işınsu, roman yazmayı Allah'ın kendisine verdiği bir görev olarak görmektedir. Söz konusu romanların başat izleği, tasavvuttur. Işınsu'nun yarattığı bireyler, dünyevi hazdan ve meşgalelerden sıyrılarak hakiki mana alemine yönelmiş kişilerdir. Işınsu'nun tasavvuf anlayışı, İslami gelenekle örtüşmekle birlikte Anadolu bilgeliği ve öğretilerini içermektedir. Ahmet Kabaklı'nın aktardığına göre Emine Işınsu için roman, bir arayışın ürünüdür. Dıştan içe, bir iç dünyaya yönelişle Işınsu'nun roman kahramanları, hakikatin

arayışı içerisinde: “Mühim olan bu arayıştır, bu manevi gelişmedir. Bütün romanlarımda, elimden geldiğince bu hususa dikkat etmeye çalıştım.” (504) Ahmet Kökdemir’e göre Işınsu, inanan bir sanatkârdır. Işınsu, çalışırken Allah tarafından bir yardımın, ilham şeklinde kendisine ulaştığına inanmaktadır (12). Işınsu, romanlarıyla birlikte, biçimsel olarak deneme hüviyetindeki yazılarından *Dost Diye Diye*’de Kur’an-ı Kerim’i alt-metin hâline getirerek kültürel unsurları ve bireysel erdemleri ele almaktadır. Bu metnin içerdiği bilgelik öğretilerini; birlik olmak, gönülden sevmek, gönülle yaşamak, nefisle mücadele, kibirli olmamak, hoşgörü, kendini yetiştirmek, dostluğa değer vermek gibi değerler şeklinde sıralayabilmek mümkündür (Karakeçi 13).

Emine Işınsu’nun *Bukağı* romanı, biri genç biri yaşlı bir adamın gemi yolculuğuyla başlamaktadır. Bilge Ercilasun’un tanımlamasından hareketle birçok tezli romanı olan Emine Işınsu (77), metinde de tasavvufi öğretileri içeren bir kurgusal yapı ortaya koymaktadır. İki adamın da niyeti, Niyazi Mısır’ı ziyaret etmektir. Metin, girişin ardından 1618 yılına getirilir ve bu aşamadan sonra hayatına Mehmet olarak başlayıp bir halvet sonrası Niyazi Mısır’ya dönüşen bilge tip dervişin hayatı, yaşadığı zorluklar ve gelişim süreci okurlara sunulur. Metinde görünür olan ilk bilge tip, Mısır’ın ilk dervişlerinden “Koca Derviş”tir. Bir gün mahallede Mehmet yerine dayağı Koca Derviş yer. Mehmet, ahaliyi çok kızdırmıştır ve ahali ancak onu döverek rahatlayabilecektir. Bunun üzerine kendini siper eden Koca Derviş, kalabalığı sakinleştirebilecekken hiçbir karşılık vermez, dayak yiyerek halkın rahatlamasını sağlar. Bunun bir haksızlık olduğunu ve dayağı kendinin yemesi gerektiğini belirten Mehmet’in aldığı yanıt ise şu şekildedir: “Derviş önce ben yerine önce sen diyen kişidir kıymetlim. Abe şeyh baban eğer bilseydi bu olayı, bana hak verirdi sanırım.” (Işınsu 18) Koca Derviş’in şeyhlerinden Şeyh Ali Efendi, Koca Derviş’in burnundaki çizik izini görür, bunun sebebini sorsa da geçiştirmeye çalışan Koca Derviş’e şeyhinin yanıtı “başına Mehmet yüzünden bir şey gelmiş, anlat” olur. Bunun üzerine Koca Derviş “Şeyhinden bir şey saklanamaz, o bilir!” düşüncesine kapılır. Bilge tip dervişler ve şeyhlerin bir diğer nitelikleri her şeyi sezebilmeleri ve görünmeyeni görebilmeleridir.

Kasım ile Mehmet, ileride ne olacakları konusunda konuşurlarken Mehmet, bir şeyh olmayacağını ve çok sevdiği Yunus Emre gibi şair olacağını dile getirir. Bu düşüncelerini Koca Derviş’e açan çocuklar, Koca Derviş’ten “Yunus gibi olabilmek istiyorsan önce onun gibi iyi bir derviş olmalısın. O iyi bir derviş olmasaydı o ilahileri söyleyebilir miydi?” yanıtını alırlar. Bilge tip beklenen, şairlikle ilerleyebilmek için belirli bir mertebeye erişmesidir. Bu konuşmanın sonrasında Koca Derviş, çocuklara İstanbul’da, sarayda yaşananları anlatmaya başlar. Bunlardan nasıl haberi olduğunu soran çocuklara İstanbul’daki yarenlerinden bahseden derviş, siyaset merakını şeyhine açamamaktan dolayı kendini kötü hissetmektedir. Koca Derviş, siyaset merakının şeyhi tarafından “Sen dünya işleri ile bu kadar uğraşma” şeklinde tanımlanacağını bilmektedir. Bilge tip beklenen, ahiret hayatıyla daha fazla meşgul olup dünya hayatında, ahiret hayatı için yatırım yapmasıdır.

Koca Derviş, Kasım ile Mehmet’i sessizce oturup izlemeleri sözünü alarak zikre götürür. Ancak sözlerini tutamayan çocuklar, zikir sırasında kıkırdayıp kakhaha atmaya başlarlar ve sonunda dışarı çıkarılırlar. Sözlerini çiğnemeleri üzerine Koca Derviş, onlara üç gün güreşi yasaklar ve oturup işledikleri günahı düşünmelerini ister. Bunun üzerine kendilerini affettirmeye çalışan gençler, sonunda Koca Derviş tarafından affedilirler. Bilge tipten beklenen, bireyleri doğru yola sevk etmek için gerekirse onlara ufak cezalar vermek, hataları üzerinde düşünmelerini sağlamak ve en sonunda da “yüce gönüllülük gösterip” hata yapanları affetmektir. Metin, kimi tarihî gerçeklikleri içerip bunlar üzerinden çeşitlenen bir olay örgüsü ile şekillenir. Söz konusu tarihî gerçeklik, bütün yasağıdır. Koca Derviş, meseleyi Hz. Peygamber üzerinden özetler ve kazanılan bir savaş sonrası Hz. Peygamber’in söylemiş olduğu “Küçük savaştan büyük savaşa dönüyoruz” sözünü nefisle mücadelenin önemini vurgulamak için hatırlar. Nefisle mücadele ve nefse baskın gelme, bilge tipten beklenen bir olgudur.

Bilge tipte aranan en önemli özellik, onun bilgili olmasıdır. Bilgi, bilgelik yolunda birçok kapıyı açacak en önemli anahtarlarıdır. Bilgelik yoluna giren Mehmet, en önemli eksiklerinden biri olarak Arapça bilmemeyi görür. Koca Derviş, Kur’an-ı Kerim’i anlayabilecek kadar Arapça öğrenmesinin zor olmadığını Mehmet’e iletir ve yol gösterir. Bilmemenin bir günah olmadığını belirten derviş, Mehmet’in önündeki günleri, bilgi edinmek ve eksiklerini gidermek için değerlendirebileceğini söyler. İntisap ettiği dervişlerden birinin İstanbul’a gitmesinden dolayı kendisinin de orada kalmasının bir manasının kalmadığını düşünen Mehmet, buradan gitmeyi bir hakikat arayışına bağlar. Bu durum, bilge tipin bir niteliğini daha gösterir: Hakikatin peşinden koşmak. Mehmet’in aradığı yalnızca ilim değil, ilimle desteklenen bir hakikat bilgisidir. Bunun için birçok Sufi ile temas kuracağını belirten Mehmet, Zahir ve Batın gibi iki ilimden de vazgeçmeyeceğini ve bu iki ilmin birbirini tamamladığını dile getirir. Gittiği diyarlardaysa hakikatin peşinde koşarken bir dervişe intisap etmek için arayış içine girer. Mehmet, bedava ilim alabilmek için yaptığı işi bir “uşaklık” olarak görmeyerek sonunda ulaşacağı merteye için gidilmesi gereken bir yol olarak görür. Bu, bilge tip olma yolunda ilerleyen bireyden beklenen davranıştır. Bununla beraber intisap ettiği hocasından Kelam, mantık, tefsir ve Arapça konusunda bilgiler edinmek isteyen Mehmet’in bilginin peşinden gitmesi ve bu bilgilerin kaynağının yalnız dinî temellerde olmayıp mantık gibi önemli diğer disiplinlerle de desteklenmesi, bilge tipe erişmek isteyen bireylerden beklenen, olgunlaşma ve çözümleme niteliği kazanma yolunda önemli niteliklerdir.

Bir zikir esnasında Mehmet, geçmişteki bazı eylemlerini hatırlar ve bunlardan pişmanlık duyarak ağlar. Ona göre geçmişte yaptıkları, dervişane bir yaşamdan uzaktır. Mehmet’in pişmanlık duyduğu davranış pratikleri, bilge tipte olması ve olmaması gereken nitelikleri göstermesi bakımından kıymetli-

dir. Geçmişte şarabı bir “budala gibi” serbest sanması, küstah davranışları, gururlu ve kibirli oluşu, onu dervişane yaşamdan uzaklaştıran eylemler olmuştur. Mehmet’in girdiği yolda kimse hakkında dedikodu yapmaması, yalan söylememesi, hiçbir konuda haksızlık yapmaması, eskisi kadar kolay öfkelenmemesi, kimseye kin duymaması, ötekilerin malına, zenginliğine tamah etmemesi onun nefsini temizlemeye başladığının göstergeleridir. Geçmişteki davranış pratiklerinden kendini beğenme, insanları seviyesiz görüp onları küçümseme, kibre yaklaşan gurur, çok yiyip çok uyumaktan Mehmet, pişmanlık duymaktadır.

Bilge tip bireyden beklenen, inandığı yolda yürümesi ve idealist olmasıdır. Abdürrezzak Efendi’nin yanından ayrılması gerektiği zaman metinde geçen şu ifadeler, Mehmet özelinde bu beklentiyi ortaya koymaktadır: “Abdürrezzak Efendi’ye çok sevdiği öğrencisinden ayrılmak zor geldi fakat o dört oğlan ve babaları Mehmet’i bir türlü bırakmak istemediler. Adam yalvardı yakardı, yüklü paralar teklif etti, olmadı. Nihayet biricik kızını öne sürdü, gel damadım ol dedi, hiçbiri kâr etmedi” (İşinsu 104). Bilge tipten beklenen bir diğer nitelikse “yaratılanı yaratandan ötürü sevmektir.” Bu bağlamda sokakta bulunduğu bir gözü kör ve hasta olan kedi yavrusunu alıp beslemeye başlaması, Mehmet özelinde bu beklentiyi somutlar. Mehmet’i çekemeyenler ve hayvan sevgisinden mahrum olanlar Mehmet’i hocasına şikâyet ederler. Gerekçeleri ise “Allah isminin daima anıldığı dergâh gibi bir yere bir kedinin yakışıp yakışmadığıdır.” Bilge tip olan Mehmet’in hocası kediyeye yaratmanın da Allah olduğunu, hayvanların onlara Allah’ın bir emaneti olduğunu dile getirir. Hoca, bilgelik konumundaki bir bireyden beklentiyi yerine getirmiştir. Hocanın emriyle Kiraz isimli kedi, sevinecektir ve kendisine zarar verilmeyecektir.

Verdiği vaazlardan ve yazdığı şiirlerden dolayı uğradığı yerlerde tanındığını fark eden Mehmet (Niyazi), bu bilinç seviyesiyle nefsinin kabardığını itiraf eder ve “kendisinden beklendiği üzere” kervanın yolunu (yolu uzatma pahasına) değiştirir, insanlarla iletişim kurmaktan bu sebeple bir süre uzak durur. Vardığı yerlerde vaaz etmesi istenince kıramayan ve cemaatin sorularını yanıtlayan Mehmet (Niyazi), verdiği vaazlardan erkek dinleyicilerin eşlerinin de haberdar edilmesi gerektiğini söyler. Kadınların da anlatılanları dinlemesi ve faydalanması gerektiğini, aksi durumda erkeklerin üzerinde haklarının olacağını ve bunun hesabının sorulacağını belirten Mehmet (Niyazi), bilge tip olarak insanlara doğruyu göstermeye devam ederken kadın-erkek eşitliği konusunda ve kadın ile erkeğin birbiri üzerindeki hakları konusuna dikkati çekmektedir. Rica üzerine vaaz veren Mehmet’e (Niyazi), kendisi karşılıksız iş yapmayan dergâh imamı, ücret alması için baskı kurar. Kabul etmeyince kendisine at binmeyi öğretme teklif edilir ki o da bunu kabul eder. Teklifi kabul etme sebebi, “öğrenmenin sonu olmaması” ve bir gün bu bilgiye ihtiyaç duyabileceğidir. Mehmet (Niyazi) özelinde yazar; ilim, bilgi, öğrenme gibi kavramları çeşitli olaylarla tekrar tekrar ortaya koymaktadır. Yola düşmekten sakınmayan ve maddi yolculukların kendi manevi yolunu aydınlattığı düşüncesinde olan Mehmet (Niyazi) için yolda en gerekli olan erdemlerden biri daha

ortaya konulur. Bu erdem, sabırdır: “Oysa sabır, yolcunun değişmeyen yol arkadaşısıdır” (Işinsu 134).

Bilgelik kavramı bağlamında roman özelinde bilge tipten beklenen bir diğer nitelik halka hizmettir ki bu da Hakk’a hizmet demektir. Allah’ın nurunun halka ışıyacağı düşüncesiyle Mehmet (Niyazi), tüm bilgi/birikimini halkla paylaşmak, halkı bilgilendirmek, erkek-kadın her zümreden insanın ilim seviyesini yükseltmek üzere kendi yolunda ilerlemeye devam etmektedir. Bilge tipin bir ayağının da halkta ve halkın içinde olmasını gerektiren bu anlayış, bilge tipin halktan kopuk olmaması gerektiği ve belirli bir makama ya da tasavvufi rütbeye geldiğinde “geldiği yeri unutmaması” gerektiğini imler. İlerleyen süreçte halvete giren Mehmet (Niyazi), halvet sonrasında ismine Mısırî’yi de ekler. Bunun sebebini soranlaraysa sebebini bir sır olduğunu söyler. Halvet sonrasında bilge tip Niyazi Mısırî’de değişiklikler görülür. Âlimler ve şeyhlerle tanışan Mısırî, daha fazla ortama girip çıkmaya başlar ve buralarda dinleyen taraf değil fikir üreten, konuşmalara katılan ve meseleler üzerine kafa yorup çözümler üreten bir ruh hâline bürünür. Halkı iyice etkilemeye başlamış ve Bursa’da sevilen bir karakter olmuştur.

Sinan Ümmi, Mısırî için çok önemlidir çünkü Mısırî adını aldıktan sonra intisap ettiği ilk şeyh odur. Ondan çok etkilenen ve ona “sultanım” diyen Mısırî, bir gün dergâhta akşam namazını Sinan Ümmi kıldırırken şeyhinin hitabetini beğenmez ve içinden “Keşke namazı ben kıldırıyaydım.” düşüncesini geçirir. Mısırî’nin bu düşüncesini okuyan Sinan Ümmi, yavaşça geri çekilerek imamlığı Mısırî’ye bırakır. O an çok heyecanlanan Mısırî, Fatıha suresini okuması gerekirken sureyi unutur, yardımına caminin hatlarında yazılı olan Fatıha suresi yetişir ve namazı tamamlar. Burada Mısırî özelinde bilge tipler için çıkarılacak bir sonuç vardır: Bilge tipler düşüncelerinden de sorumlu olmak zordadırlar.

Metnin olay örgüsü içerisinde yer alan şu izlekse bilge tip derviş/shayhten beklenen nitelikler bağlamında bir başka meseleyi ön plana çıkarmaktadır. Mısırî, Ramazan günü oruç bozmanın ne kadar büyük bir günah olduğuna dair fetva verdikten sonra şeyhi, ona gidip çeşme başında ekmek yemesini emreder. Ramazan günü, hem de orucun faziletleri bağlamında vaaz verdikten sonra çeşmenin başında ekmek yemenin manasını idrak edemeyen Mısırî, bir mürit olduğunu hatırlar ve çok sevdiği şeyhi ne dediyse onu yapmak mecburiyetinde olduğunu düşünür. Mısırî’nin halkın gözünün içine baka baka Ramazan günü verdiği fetva sonrası böyle bir eylemi gerçekleştirmesi, halkı galeyana getirir ve Mısırî, halk tarafından dövülür. Sonra Mısırî’nin hocası Sinan Ümmi, müridine 100 gün halvet cezası verir. Halk, bu cezayı derviş ile müridi arasında bir cilveleşme olarak yorumlarken kimileri de Mısırî’nin aldığı bu cezayı yerinde bulur. 100 günlük halvetin sonunda kaldığı hücreden Sinan Ümmi tarafından çıkarılan Mısırî’ye “ölmeden önce öldüğü” müjdelenir. Mısırî, bu olaydan sonra daha “ulvî” bir hayat yaşamaya başlar. Halvete girip çıktıktan sonra daha az yemek yemeye karar verir. Günde bir, iki tas tuzsuz arpa çorbasiyla karını

doymaya başlar. Bilge tipten beklenen bir davranışı hayatına tatbik etmeye başlayan Mısırî, halka maddi konularda yardım edememekten dolayı üzüldü ve bunun için bir çare aramaya başlar. “Bir sanatım olsun.” diyerek Mısır’dayken öğrendiği mum yapma sanatını geliştirir; yaptığı mumları fakir halka dağıtır ve onların mumları satarak bir gelir elde etmesini sağlar. Bilge tip, halka ilmini açarak onların entelektüel seviyesini yükseltmekle birlikte maddi konularda da onların yanında olup para kazanmalarını sağlayacak çözümler üretmiştir.

Mısırî özelinde bilge tipten beklenen bir diğer nitelik karşısında kim olursa olsun doğru bildiğini söylemektir. Metinde Osmanlı yönetimi tarafından sesli zikrin yasaklanması üzerine Fazıl Ahmed Paşayla yüz yüze gelen Mısırî, ona, yasaktan rahatsızlığını, tekkelerin eğitim-öğretimindeki faydasını, tasavvufun İslam dini için önemini, yasakları bahane eden bir kısım halkın kendini hedef hâline getirdiğini açık açık söyler. Verdiği vaazlar sırasında bir jurnalcılık faaliyeti altında olduğunu bilen Mısırî, şeriata aykırı gibi görünen ifadelerinin sorgulandığı bir ortamda dahi genel tavrında ve konuşmalarında herhangi bir kısıtlamaya gitmez, tedbir almaz. Mısırî, Osmanlı’nın geleceğini “karanlık” görmektedir; memlekette, devlet kademelerinde yapılan israf ve hırsızlıklara dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bilgelik kavramı doğrultusunda kendisine yüklediği misyon ise dikkat çekicidir:

Nihayet o, kendi fikirlerini söylemişti. Kendi fikirlerini söylemenin bir suç olmaması gerekirdi çünkü Mısırî rastgele bir adam değil; Allah yoluna erişmiş, Bir’le tekrar tekrar bir olmuş, bir şeyh, bir bilgindi. Bilge idi, sözlerinin dinlenmesi, değerlendirilmesi lazım gelirdi (Işınso 273).

Bilge tipten beklenen niteliklerden olan affedebilme erdemi, Mısırî özelinde daha büyük bir olay sonucunda kendini gösterir. Halkın dolduruşuna gelen bir adam, Mısırî’ye suikast düzenler ve onu öldürmek ister. Girişimi engellenen adamla konuşmaya başlayan Mısırî, ona daha önce birini öldürüp öldürmediğini ya da böyle bir girişimde bulunup bulunmadığını sorar. Hayır yanıtını alan Mısırî, adamın doğru bir adama benzediğini, adam öldürmenin en büyük günahlardan biri olduğunu, bir daha başkalarının lafı ile hareket etmemesini ve böyle bir olaya karışmamasını öğütleyerek adamı affeder, serbest bırakır. Osmanlı’ya dair yönelttiği eleştiriler sonucunda sürgün edilen Mısırî, Osmanlı yönetiminin bu tutumuna “Yine de dua edelim” karşılığını verir. Araf suresinden bir alıntı yapan Mısırî, her ümmetin bir süresinin bulunduğunu ve bu saat geldiğinde ne bir saat ileri ne bir saat geri gidebileceklerini söyler.

Sonuç

Emine Işınso’nun *Bukağı*’sında yarattığı bilge tip Niyazi Mısırî, Bilgelik Edebiyatı öğretilerinden bilgili, adaletli, sözü dinlenen, alçak gönüllü, affedici, çalışkan, sanat, zanaat ve din dışı diğer ilimlerle meşgul, iyi bir dinleyici, kararlı, sabırlı, hakikat arayışında, dürüst olmak niteliklerini barındırmaktadır. Yalan söylememek, öz eleştiri yapmak, para ve zenginliğe tamah etmemek, adaleti erken sağlamak, dedikodu etmemek, az uyumak, az yemek, sarhoşluk

veren her türlü maddeden uzak durmak, kin gütmemek Bilgelik Edebiyatı öğretileriyle Niyazi Mısırî'nin ortaklıklarıdır. Yoksula, garibe, öksüze yardım etmek ve onların hayır duasını almak, öfkeden uzak durmak, Rabb'den korkmak, işlerini danışarak yapmak, dayak yemek (ölmeden önce ölmek), tatlı dille insanları ikna etmek, yolda olmak (yol metaforu), doğru bildiğini söylemek nitelikleriyle Niyazi Mısırî, Bilgelik Edebiyatı teorisinin öğretilerini taşımaktadır.

Bilgelik Edebiyatı öğretileri bağlamında Eyüp Peygamber ile Niyazi Mısırî'nin çıktıkları yolda kimi benzer süreçleri yaşadıkları görülmektedir. Şeytanın Rab ile girdiği iddia sonucu Eyüp Peygamber'in yoklukla sınanması izleğiyle Niyazi Mısırî'nin Osmanlı Devleti yöneticilerine getirdiği eleştiriler sonucunda sürgün edilmesi, benzerlikler noktasında önemli bir örnektir. Eyüp Peygamber'in ve Niyazi Mısırî'nin bu süreçlerde isyankâr olmamaları, Rabb'e güvenmeye devam etmeleri ve içerisinde buldukları durumda sabırlı olmaları, Bilgelik Edebiyatı bağlamında beklenen niteliklerdir. Tüm bu ortaklık ve benzerlikler, metin merkezli bir bakış geliştirildiğinde metnin Bilgelik Edebiyatıyla geliştirilen bir okumaya açık olduğunu göstermektedir.

Bilgelik Edebiyatı teorisi ile Emine Işınsoy'un bilgesi arasında kimi farklar vardır. İlk fark, bilgeliğin edinildiği kanaldadır. Bilgelik Edebiyatı'na göre bilgeliğin öğrenildiği mekân evdir, bilgelik, ebeveynler aracılığıyla edinilir. Niyazi Mısırî'nin Mehmet olarak başladığı yolculuğunun Niyazi Mısırî olarak tamamlandığı serüven içerisinde bilgeliğinin kaynağını intisap ettiği şeyhler, dervişler oluşturmaktadır. İkinci farklılık, Bilgelik Edebiyatı'na göre bilgeliğin ulustan ziyade bireye odaklanan bir yaklaşım olmasıdır. Bilgeden beklenen, toplum içerisinde -özellikle avam tabakaya karşı- bilgisini ayan etmemesidir.

Emine Işınsoy'un bilgesiyle cemaat toplamanın, halkı konsolide etmenin Hakk'a hizmet olduğu anlayışıyla hareket etmektedir. Bilgelik Edebiyatıyla Emine Işınsoy'un bilgesi arasındaki farklılıklardan bir diğeri, egemen güçlere itaat noktasındadır. Bilgelik Edebiyatı, devlet yöneticilerine itaat etmeyi öğütlerken Niyazi Mısırî, Osmanlı'nın yüksek kademedeki devlet insanlarını dahi eleştirmekte, bundan dolayı sürgün edilmektedir.

Bilgelik Edebiyatıyla Niyazi Mısırî arasındaki son farklılık, kadının ele alınış biçiminde kendini göstermektedir. Bilgelik Edebiyatı, kadını, başta zinanadan uzaklık meselesi olmak üzere evli kadına şehvetle bakmamak, "kadının yoldan çıkarıcılığından" kendini sakınmak yönleriyle ele almaktadır. Niyazi Mısırî'nin kadınlara dair düşünsel pratikleriyse kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı hukuk ve vazifelerini açıklamak ile kadınların da vaazları dinleyen cemaat içerisinde yer alıp bilgilendiği, erkeklerle eş bir zeminde konumlandığı eşitlikçi bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Burada Emine Işınsoy'un bir "kadın yazar" olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bilgelik Edebiyatıyla Niyazi

Mısrî'nin nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda iki bilgelik anlayışı arasındaki benzerlik ve ortaklıkların, farklılıklara nazaran daha fazla olduğu söylenebilmekle birlikte Batı kaynaklı bir teori Bilgelik Edebiyatı baz alınarak sorulan "Bizde bilge var mı?" sorusu, metin merkezli bir perspektifle bilge tipin varlığı ile yanıtlanabilir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, Nebahat. "Emine İşinsu ile Bir Röportaj." *Fikir Sanat ve Edebiyatı Töre*, 2012, ss. 39-43.
- Aktulum, Kubilay. *Kalıplaşmış Söylemler*. Çizgi Kitabevi, 2024.
- Banarlı, Nihad Sami. "Büyük Nazîreler Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler." *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, 1962.
- Bruce, Frederick. "The Wisdom Literature of the Bible: Introduction." *Biblical Studies*, 1951, ss. 5-8.
- Coulter, Paul. *Psalms and Wisdom Literature: An Introduction*. 2011.
- Çetişli, İsmail. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*. Akçağ, 2012.
- Demir, Ayşe. *Uluslaşma Süreci Türk Romanında (1930-1934) İslâm Algısı*. 2019. Akdeniz Ü, Yüksek lisans tezi.
- Derdıyok, İ. Çetin. "Gül-i Sad Berk." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14, 1997, ss. 225-226.
- DeRouchie, Jason. "Introduction to the Old Testament." *TGC Commentary*, 2022, ss. 1-12.
- Ercilasun, Bilge. *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. Dergâh Yayınları, 2013.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Boğaziçi Yayınları, 2014.
- Fayda, Mustafa. "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 1985, İzmir, ss. 357-366.
- Goldsworthy, Graeme. "Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context." *SBJT*, 2011, ss. 42-55.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalıcı, 2007.
- İşinsu, Emine. *Bukağı*. Bilge Kültür Sanat, 2023.
- Kabaklı, Ahmet. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1974.
- Karakeçi, Mehmet Nur. *Emine İşinsu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*. 2017. Arda-han Ü, Doktora tezi.
- Kavcar, Cahit. *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Kitabı Mukaddes Şirketi. *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- Kökdemir, Ahmet. *Emine İşinsu Hayatı, Şahsiyeti, Sanatı, Fikirleri ve Eserleri*. 1995. Ondokuz Mayıs Ü, Doktora tezi.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Alfa Yayınları, 2014.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Alfa Yayınları, 2016.

- Köprülü, Orhan F. *Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*. 1951. İstanbul Ü, Doktora tezi.
- Moriarty, Frederick. *The Book of Wisdom*. New York, 1957.
- National Open University of Nigeria. *Wisdom Literature*. School of Arts and Social Sciences, Course Code: CTH 413.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13, 1996, ss. 264-265.
- Öztinar, Gülbahar. *Uluslaşma Süreci Türk Romanında (1935-1942) İslâm Algısı*. 2019. Akdeniz Ü, Yüksek lisans tezi.
- Pekolcay, Necla. *Türkçe Mevlid Metinleri*. 1950. İstanbul Ü, Doktora tezi.
- Penchansky, David. *Understanding Wisdom Literature: Conflict and Dissonance in the Hebrew Text*. Eerdmans, 2012.
- Şimşek, Fatma. *Uluslaşma Süreci Türk Romanında (1923-1929) İslâm Algısı*. 2019. Akdeniz Ü, Yüksek lisans tezi.
- Timur, Kemal. "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar." *Turkish Studies*, c. 4, 2009, ss. 2089-2125.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Hilye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18, 1998, ss. 44-47.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.